

Izabela Emerling

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

KIERUNKI ZMIAN W SPRAWOZDAWCZOŚCI FINANSOWEJ BANKÓW

Wprowadzenie

W ciągu ostatnich dwudziestu lat podjęto wiele starań w celu zwiększenia porównywalności sprawozdań finansowych i stanowiących ich podstawę zasad oraz norm rachunkowości w skali międzynarodowej. Wykonując swoją działalność, bank musi zadbać o rzetelne, wiarygodne, prawidłowe i terminowe ujęcie w księgach rachunkowych operacji gospodarczych z punktu widzenia potrzeb informacyjnych banku oraz ryzyka, jakie niesie ze sobą ta działalność. Według źródeł prawa kształtującego działalność banków można wyróżnić dwie kategorie: banki sporządzające sprawozdanie finansowe na podstawie przepisów krajowych oraz banki wykorzystujące MSR/MSSF stosowane głównie przez spółki notujące swoje akcje na giełdach. Celem artykułu jest wskazanie podstaw polskiego i międzynarodowego prawa o rachunkowości jednostek gospodarczych, w tym również banków, oraz przedstawienie kierunków zmian jakie nastąpiły w sprawozdawczości finansowej banków. Przyjęte w artykule metody badawcze opierają się na studiach literatury, przeglądzie aktów prawnych oraz wnioskowaniu.

1. Teoria rachunkowości i praktyka gospodarcza jako podstawy tworzenia standardów rachunkowości

Teoria rachunkowości wpływa na kształt i zawartość sprawozdania finansowego, modyfikuje zasady wyceny aktywów, zobowiązań itd. Teoria rachunkowości tworzy ogólne ramy dla opracowywania norm prawnych, standardów itp.

Współczesna rachunkowość jest traktowana wieloaspektowo, jako dyscyplina naukowa, system informacyjny, zbiór regulacji prawnych i standardów, system rejestrowania zdarzeń gospodarczych oraz system pomiaru i wyceny zdarzeń.

W rachunkowości niezwykle istotne są regulacje prawne. W ich opracowanie angażuje się wiele jednostek zarówno rządowych, jak i innych organizacji¹. Przedstawia je tab. 1.

Tabela 1

Dokumenty dotyczące obowiązków sprawozdawczych wydawane przez organizacje będące źródłem regulacji z zakresu rachunkowości

Źródło regulacji	Dokumenty zawierające określone wymaganie	Charakter regulacji
Parlament	Ustawy, kodeksy	Prawnie obowiązujące (o charakterze ustawodawczym)
Organizacje zrzeszające profesjonalnie zajmujących się rachunkowością	Standardy rachunkowości	Środowiskowe (nie mające mocy prawnej)
Organizacje oraz instytucje związane z rynkiem papierów wartościowych	Zarządzenie Giełdy i Komisji Papierów Wartościowych	Środowiskowe (obowiązujące spółki, których papiery wartościowe są notowane na poszczególnych rynkach papierów wartościowych)

Źródło: E. Walińska: *Międzynarodowe standardy rachunkowości*. Oficyna Wolters Kluwer, Kraków 2007, s. 24.

W efekcie rozwoju rachunkowości wykształtowały się jej dwa typy, kontynentalny i anglosaski, zaprezentowane w tab. 2.

Tabela 2

Typy kontynentalny i anglosaski – porównanie charakterystycznych cech rachunkowości

System kontynentalny	System anglosaski
Podejście prawne	Podejście ekonomiczne
Nacisk na kredytodawców	Nacisk na rynek kapitałów
Duże znaczenie prawa podatkowego	Istotne znaczenie informacji dla inwestorów
Unikanie ryzyka, postawa konserwatywna	Postawa nieunikająca ryzyka
Kodeks handlowy	Common law (prawo zwyczajowe, tworzone na zasadzie precedensu)
Plany kont	Założenia koncepcyjne
Zasada ostrożności	Standardy rachunkowości
	Duży wpływ środowiska ekspertów
	Zasada współmierności
	True & Fair View
	Przewaga treści nad formą

Źródło: J. Turyna: *Rachunkowość wg standardów międzynarodowych*. www.wszim-sochaczew.edu.pl.

¹ A. Dyduch, J. Sawicka, A. Stroncsek: *Rachunkowość finansowa, wybrane zagadnienia*. C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 7.

Główną cechą systemu anglosaskiego jest zorientowanie przede wszystkim na inwestorów, gdyż przeważającym sposobem pozyskiwania kapitału w krajach tego typu jest emisja akcji lub innych instrumentów finansowych. Model kontynentalny charakteryzuje się zaś skupieniem na organy podatkowe, kredytodawców, również na inwestorów, jednak w znacznie mniejszym stopniu. Jest to wynikiem tego, że kapitał przedsiębiorstwa jest pozyskiwany głównie z sektora bankowego, a skodyfikowane prawo oraz podporządkowanie systemowi fiskalnemu są tutaj dominujące. Kolejnymi z istotnych cech systemu anglosaskiego, są: przewaga prawa zwyczajowego oraz regulacji tworzonych przez sektor prywatny oraz odrębność systemu fiskalnego². Do fundamentalnych różnic pomiędzy opisywanymi grupami należą też te związane z zasadami rachunkowości. W modelu kontynentalnym dominuje zasada ostrożności oraz duży wpływ odgrywa system podatkowy, co zmniejsza użyteczność sprawozdań finansowych w procesie podejmowania decyzji. W systemie anglosaskim – zasada „prawdziwego i rzetelnego obrazu”³.

Szybki rozwój gospodarki krajowej, globalizacja na rynku kapitałowym, a przede wszystkim integracja z Unią Europejską spowodowały, że Polska przystąpiła do programu związanego z harmonizacją zasad rachunkowości.

Harmonizacja oznacza w międzynarodowej rachunkowości niwelowanie różnic pomiędzy systemami, w celu uzyskania wiarygodnej porównywalności. Zakłada występowanie elastyczności, zawierającej się w ustalonych granicach, co pozwala podmiotom gospodarczym wybrać odpowiadające im rozwiązania. Może ona dotyczyć aspektów prawnych obowiązujących w danym kraju, ale również fakultatywnych rozwiązań rachunkowości⁴.

Najistotniejszymi instytucjami, tworzącymi prawo bilansowe, są dwie komórki działające przy Ministerstwie Finansów. Pierwszą z nich jest Departament Rachunkowości, kolejną Komitet Standardów Rachunkowości. Akty prawne regulujące obowiązki sprawozdawcze jednostek gospodarczych mają różną rangę i są wydawane przez różne instytucje. W bankach – emitentach papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu na regulowanym rynku lub zamierzających się ubiegać o takie prawo stosuje się regulacje międzynarodowe.

² M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska: *Rachunkowość finansowa*. Difin, Warszawa 2004, s. 37.

³ S.T. Surdykowska: *Polski System rachunkowości finansowej w międzynarodowej perspektywie porównawczej*. W: *Normy prawne i zawodowe rachunkowości*. Red. T. Cebrowska, W. Dotkuś. Prace naukowe nr 876 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2000, s. 217.

⁴ M. Foremna-Pilarska, E. Radawiecka: *Rachunkowość na tle rozwiązań międzynarodowych*. Difin, Warszawa 2007, s. 21.

W pozostałych bankach stosowane są regulacje krajowe, lecz gdy krajowe regulacje dotyczące danego aspektu nie istnieją, banki mogą stosować Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF)⁵.

2. Specyfika działalności banku oraz jej wpływ na sprawozdawczość finansową

Banki jako specyficzne podmioty gospodarcze nie są w stanie wyeliminować ryzyka bankowego. Ich działania mogą ograniczać się tylko do efektywnego zarządzania nim. Wielkość występującego ryzyka jest zależna od wielu czynników wewnętrznych i zewnętrznych, dlatego można stwierdzić, że całe otoczenie banku może przyczynić się do wywołania ryzyka bankowego.

Do głównych wewnętrznych czynników zaliczamy m.in.:

- politykę kredytową i depozytową banku,
- zarządzanie bankiem,
- kwalifikacje pracowników,
- marketing bankowy⁶.

Zewnętrzne przyczyny występowania ryzyka bankowego to czynniki makroekonomiczne (inflacja, polityka fiskalna, polityka banku centralnego), a także czynniki mikroekonomiczne (liczba konkurencji oraz koniunktura gospodarcza na danym obszarze)⁷.

Działalność banków w głównej mierze polega na obrocie obcymi środkami pieniężnymi. Stanowią one zazwyczaj około 90% wszystkich pasywów banku, jednak o jego pozycji na rynku świadczą także fundusze własne, które obejmują zaledwie kilka procent pasywów⁸. „Bank operuje bardzo dużymi, ale nie swoimi pieniędzmi”⁹, czyli działa m.in. na ryzyko deponentów. Bankowcy nie mogą więc wykazywać się dużą kreatywnością w swoich działaniach w porównaniu do innych podmiotów gospodarczych¹⁰.

⁵ M. Ambroziak: *Analiza sprawozdań finansowych*. Tom I. *Zrozumieć sprawozdanie polskie*. MSSF, US GAAP. C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 13.

⁶ M. Capiga, H. Ogrodnik: *Ryzyko w działalności przedsiębiorstwa, banku i zakładu ubezpieczeń*. Katowice 2007, s. 119.

⁷ M. Capiga: *Bankowość*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2008, s. 252.

⁸ A. Kijek: *Modelowanie portfela kredytowego banków w ujęciu branżowym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008, s. 19.

⁹ W. Żółtkowski: *Zarządzanie ryzykiem bankowym w praktyce*. Cedewu, Warszawa 2009, s. 18.

¹⁰ Ibidem.

Poszczególne elementy działalności banku generują różnego rodzaju ryzyka, które zależą od aktywności banku w danych obszarach¹¹. Skutkami zbyt wysokiego ryzyka bankowego mogą być:

- zmniejszenie lub utrata płynności,
- spadek rentowności,
- wzrost kosztów działania,
- zmniejszenie zysków,
- spadek wiarygodności banku,
- mniejsze bezpieczeństwo¹².

W związku z tym banki w sprawozdaniach finansowych nie mogą pominąć elementu ryzyka. Wymóg ten uwzględnia również Umowa Kapitałowa i Nowa Umowa Kapitałowa, która również wpłynęła na kształt sprawozdania finansowego oraz uwzględnienie w nim elementu ryzyka.

3. Geneza Nowej Umowy Kapitałowej i jej odzwierciedlenie w sprawozdaniu finansowym banku

Komitet Bazylejski jest jedną z najważniejszych światowych instytucji nadzorczych. Gromadzi on ekspertów w dziedzinie finansów i bankowości. Przedstawia także do publicznej wiadomości dokumenty będące rekomendacjami dla banków, choć nie posiadają one mocy prawnej. Komitet Bazylejski wydał w 1988 roku Umowę Kapitałową zwaną Bazylea I, która ustanowiła minimalny wymóg kapitałowy. Stanowił on 8% zabezpieczenie aktywów kapitałem.

Rekomendacja ta jednak nie posiadała mocy prawnej. Była jedynie propozycją poprawy funkcjonowania banków. Umowa Kapitałowa została wtedy zaakceptowana przez więcej niż 100 nadzorów bankowych działających na świecie. Unia Europejska również wdrożyła Bazylea I poprzez Capital Adequacy Directive (CAD)¹³.

Umowa Kapitałowa w regulacjach dotyczących ryzyka kredytowego przyjęła, że bank powinien zachować stosunek kapitału własnego do portfela kredytowego w granicach 8%. Wartość tego portfela kredytowego była interpretowana jako średnia ważona elementów, z których się składał. Ich znaczenie zależało od klasyfikacji kredytobiorcy. Ustalono następujące poziomy wag: 0%, 10%, 20%, 50% i 100%¹⁴.

¹¹ Ibidem, s. 205.

¹² M. Capiga: *Bankowość*. Op. cit., s. 253.

¹³ W. Żółtkowski: *Zarządzanie ryzykiem bankowym...*, op. cit., s. 29-31.

¹⁴ Ibidem, s. 31.

Sposób ten powodował, że udzielony kredyt jednostce gospodarczej z ratingiem AAA i innej o ratingu BBB, był przydzielony do tej samej grupy ryzyka, przez co wymagał takich samych nakładów kapitałowych. Banki po pewnym czasie zaczęły ustalać swoje własne wewnętrzne metody oceny ryzyka kredytowego. Zależały one od wiarygodności kredytobiorców, przez co odbiegały od Bazylea I¹⁵.

W 1999 roku Komitet Bazylejski rozpoczął pracę nad ulepszeniem aktualnie funkcjonującej rekomendacji. Ostateczny wynik został osiągnięty przez stworzenie Nowej Umowy Kapitałowej (NUK) zwanej Bazylea II, która określa zasady, dzięki którym banki mogą kontrolować ryzyko bankowe. Jej ostateczna wersja została przedstawiona do publicznej wiadomości w czerwcu 2004 roku, natomiast już w 2007 roku zaczęła ona obowiązywać w bankach funkcjonujących w Unii Europejskiej¹⁶. W Polsce wprowadzenie NUK jest uznawane jako obowiązek, który ma na celu spełnienie wymogów nadzoru bankowego. Tymczasem zasady te dają bankom możliwość poprawy efektywności oraz zwiększenia swoich zysków¹⁷.

„Nowa Umowa Kapitałowa składa się z trzech filarów”¹⁸. Filar I przedstawia wymogi kapitałowe obejmujące ryzyko kredytowe, rynkowe i operacyjne. W porównaniu z Umową Kapitałową Bazylea II zawiera zmiany dotyczące ryzyka kredytowego, a w zakresie ryzyka operacyjnego wprowadza nowe wymogi, natomiast ryzyko rynkowe pozostawia bez zmian¹⁹.

Filar II (analiza nadzorcza) wymaga od banków wprowadzenia wewnętrznych procesów, służących do oceny kapitału wewnętrznego, a także do określenia „docelowych kapitałów zgodnych z profilem ryzyka w danym banku i wymogami nadzorczymi”²⁰.

Filar III (dyscyplina rynkowa) zobowiązuje instytucje bankowe do ujawniania informacji dotyczących zakresu ich ryzyka i poziomu kapitalizacji. Jednak ujawnianie niektórych informacji o charakterze poufnym, może zaszkodzić pozycji banków, dlatego mogą one nie zdradzać określonych danych, jeśli ogólnie przedstawią informację dotyczącą wymaganego przedmiotu i podadzą powód nieujawnienia pewnych informacji. Daje to bankom też pewne możliwości wpływania na ujawnienia w sprawozdaniu finansowym.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ M. Iwanicz-Drozdowska: *Zarządzanie finansowe bankiem*. PWE, Warszawa 2005, s. 7.

¹⁷ W. Żółtkowski: *Zarządzanie ryzykiem bankowym...*, op. cit., s. 9.

¹⁸ Ibidem, s. 32.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

Zakres informacji NUK przedstawia tab. 3.

Tabela 3

Trzy filary Bazylei II

I filar:	II filar: Proces analizy nadzorczej	III filar: Dyscyplina rynkowa
Ryzyko kredytowe	Odpowiedzialność banków za kalkulowanie wymogów kapitałowych	Wymogi sprawozdawcze uwzględniające:
Ryzyko rynkowe	Ocena jakości stosowanych modeli	Koszt kapitału
Ryzyko operacyjne	Wprowadzenie dodatkowych wymagań kapitałowych	Pomiar i ocenę ryzyka
		Profil ryzyka
		Wymogi ryzyka

Źródło: K. Jajuga: *Zarządzanie ryzykiem*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 184.

Bazylea II przedstawia wytyczne jak należy zarządzać bankami w przeciągu wielu lat. NUK dla dużych banków, które mają już doświadczenie i potrafią skutecznie zarządzać ryzykiem, daje dodatkowo możliwość oferowania tańszych usług. Zaslugą tego są zmniejszone wymogi kapitałowe zawarte w Filarze I rekomendacji. Pozwalają one na redukcję strat spowodowanych ryzykiem. Dla mniejszych banków Nowa Umowa Kapitałowa daje możliwość poprawy efektywności na skutek lepszego zarządzania ryzykiem oraz przez wykorzystanie mniejszego kapitału do prowadzenia działalności. Mają one również przewagę wynikającą z bardzo dobrej znajomości klientów na danym obszarze²¹.

Główne różnice między Bazyleą I i Bazyleą II przedstawia poniższa tab. 4.

Tabela 4

Różnice między Basle I i Basel II

UMOWA KAPITAŁOWA	NOWA UMOWA KAPITAŁOWA
Główna uwaga skupiona na jednolitej mierze ryzyka	Większy nacisk na zastosowanie opracowanych przez banki własnych metod oceny ryzyka i (po zaakceptowaniu przez organ nadzorczy) kontrolowania ich zastosowania
Jedna miara ryzyka pasuje do wszystkich podmiotów	Większa elastyczność, oparcie metody na zestawie różnych wskaźników dla lepszej oceny stopnia ryzyka
Miara ryzyka zdefiniowana w sposób ogólny, bez uwzględniania wielu istotnych szczegółów	Miary ryzyka bardziej wrażliwe na stopień ryzyka

* Różnica w nazwach „Basle” i „Basel” spowodowana jest podjęciem decyzji w 1999 r. o zastosowaniu pisowni zgodnej z językiem, który jest używany w Bazylei.

Źródło: J. Zombirt: *Nowa Umowa Kapitałowa. Ewolucja czy rewolucja*. Cedewu, Warszawa 2009, s. 56.

²¹ Ibidem, s. 33.

4. Wpływ rozwiązań NUK na zawartość informacji finansowych w sprawozdaniu finansowym banku

W wyniku przyjęcia postanowień Nowej Umowy Kapitałowej sektor bankowy został zmuszony do sformalizowania zasad zarządzania ryzykiem bankowym, a także ujawniania pewnych informacji z tym związanych. Ogólnie informacje wymagające ujawnienia w ramach dyscypliny rynkowej można podzielić na dwa rodzaje: informacje jakościowe i ilościowe, przy czym obydwie kategorie mogą być uzupełnione danymi o charakterze opisowym²².

W sprawozdaniu finansowym każdy bank powinien zamieścić informacje dotyczące nazwy banku i jego struktury kapitałowej, opisu strategii oraz procesów zarządzania ryzykiem, opisu ryzyka i sposobów jego raportowania, a także sposobów zabezpieczenia przed ryzykiem. Te informacje znajdują się we wstępie do informacji dodatkowej. W jej rozwinięciu banki powinny ujawniać dane dotyczące kapitałów własnych, ich struktury, informacje kształtujące wypłacalność banku oraz rozwinięcie danych na temat ryzyka bankowego. Dane na temat ryzyka bankowego w informacji dodatkowej ograniczono tylko do czterech kategorii, podczas gdy mapa ryzyka wyszczególnia 47 kategorii ryzyka ujętego w dziewięciu klasach²³.

Bardzo ważną częścią sprawozdania finansowego banku jest więc informacja dodatkowa. W niej właśnie ujawniane są dane dotyczące zasad wyceny ekspozycji kredytowych, ich struktury, dokonanych na nie odpisach aktualizujących, zaniechaniu naliczania odsetek, podziale na kategorie wymagane przepisami prawa. W tych informacjach wiele jest danych, których znaczenie dla podejmujących decyzje jest zróżnicowane. Ze względu jednak na swą objętość ta część raportu rocznego nie podlega publikacji. W konsekwencji dostęp do tego typu danych jest częściowo ograniczony. Informacje o ryzyku są bardzo często przekazywane na wyraźne życzenie klienta. Bardzo ważnym problemem jest też niejednorodność sprawozdań finansowych. Wpływa to na wiarygodność informacji w sprawozdaniach finansowych banków.

Wierność prezentacji wizerunku finansowego jednostki gospodarczej przypisuje się wiarygodności informacji sprawozdawczej. Wśród jej właściwości wymienia się wierne odzwierciedlenie, przewagę treści nad formą, neutralność,

²² E. Wiszniowski: *Postulowane kierunki zmian w sprawozdawczości finansowej banków*. W: *Sprawozdawczość i rewizja finansowa*. Red. B. Micherda. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2011.

²³ KNF (2011b), BION w bankach – mapa klas ryzyka i ich definicje, www.knf.gov.pl.

zasadę ostrożnej wyceny i kompletność²⁴. Sprawozdania finansowe banków powinny posiadać bardziej sformalizowaną formę, gdyż umożliwiłoby to ujęcie w sposób jednoznaczny wszystkich informacji w sprawozdaniu finansowym.

Informacja opracowywana przez banki na podstawie regulacji nadzorczych jest pełna, natomiast sprawozdanie finansowe banków ze względu na pewną dobrowolność ujęcia informacji nie ujawnia wszystkich informacji dla szerokiego kręgu użytkowników.

Podsumowanie

Jak wynika z powyższych rozważań, problem sprawozdawczości finansowej banków jest bardzo złożony.

Rachunkowość, jeżeli dalej ma spełniać swoją rolę, jaką jest dostarczanie informacji niezbędnych do podejmowania racjonalnych decyzji ekonomicznych, oraz przedstawiać wiarygodny i rzetelny obraz sytuacji gospodarczej, musi dążyć do jednolitego raportowania danych finansowych w standardowych sprawozdaniach finansowych banku. Porównywalne standardowe dane ma dać sprawozdanie sporządzone według międzynarodowych standardów. Im bardziej unormowana rachunkowość i mniejsza swoboda wyboru, tym mniejsze różnice w interpretacji sprawozdań finansowych sporządzanych przez banki.

DIRECTIONS CHANGES IN FINANCIAL REPORTING OF BANKS

Summary

In the last twenty years-characterized by the dynamic development of the capital and financial markets and the economy of many countries – a demand for the full, current, comparable and reliable information about the material and the financial status as well as the financial results of the economic units has been increasing. The article presents changes in Financial Reporting of banks.

²⁴ J. Turyna: *Standardy rachunkowości. MSR – US GAAP – Polskie Ustawodawstwo*. Difin, Warszawa 2003, s. 31.